

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՀԱՅՈՑ ԳԻՐԵՐԸ

"L'alphabet armenien est un chef-d'oeuvre."

«Հայ այբուբենը գլուխ-գործոց մըն է»:

Antoine Meillet

«Քանի կը մնայ Հայուն փարումը
հանդէպ իմացական եւ ոգեկան
արժէքներուն, ապագան ապահովուած
պէտք է նկատել»:

Շահան Շահնուր

Մեսրոպաստեղծ հայոց այբու-
բենը՝ 1600 տարիներու տողանցով
մեզի հասած մեծագոյն պարգեւը, որուն
շնորհիւ հայ ժողովուրդը ստացաւ իր
ինքնուրոյն դիմագիծը եւ ապահովեց
իր դարերու գոյապահպանումը,
հանդիսացաւ ոսկեդարի թագն ու պսակը:

Հայ ազգը բախտաւորներու
շարքին պէտք է դասել վասն զի
վաղագոյն դարերէն ան օժտուեցաւ
հարազատ գիրեր ունենալու սփռելի
պատեհութեամբ: Հայ դպրութեան
սկզբնաւորութեամբ, ողջ հայութիւնը
ֆրիստոնէական դաստիարակութիւն
ստանալով, ճանչցաւ իր հոգեւոր ու
բարոյական արժէքները:

Ե. դարը, որ մեր պատմութեան
մէջ իրաւամբ կոչուած է Ոսկեդար, եւ
որուն շրջանին իրագործուեցան մեծ
ծրագիրներ, կ'ապրէր փառափառ
խառն ու բախտորոշ ժամանակաշրջան,
վասն զի Հայաստանը երկփեղկուած,
կը հեծէր ու կը կէր օտար
տիրապետութեանց ներքոյ: Օտարի
լուծը արդարեւ ծանր էր ու անտանելի:

Հայաստանը բաժնուած էր երկու
մասի՝ արեւելեան եւ արեւմտեան: Անոր
արեւելեան մասը պարսկական գերիշխա-
նութեան ու հզօր ազդեցութեան տակ
էր: Բանաւոր խօսքի մէջ պարսկերէնը

տիրապետող լեզու էր: Արժունական
գրագրութիւնը եւս պարսկերէն էր:
Անդին, Հայաստանի արեւմտեան մասը
ինկած էր Բիւզնդիայի տակ, ուր
յունական ազդեցութիւնը ամենուրեք
զգալի էր: Եկեղեցւոյ եւ պետական
լեզուն յունարէնն էր: Հայ եկեղեցին
յունական եպիսկոպոսութեան ենթակայ
էր: Այսպիսով, Հայաստանի երկու
հատուածները հետզհետէ կը հեռանային
իրարմէ եւ կ'օտարանային եւ առ ի
հետեւանս այդ ընթացքին, հայութեան
ձուլումը ի մէջ այլ ազգերու կ'արագնար:

Վերջնականապէս թօթափելու
համար այն ծանր լուծը որուն տակ
հետզհետէ կը տառապէր ու կ'ընկնուէր
հայոց եկեղեցին, մէկ կողմէ պարսիկ
իշխանութեան ու կռապաշտութեան
ներքոյ, իսկ միւս կողմէ ասորական
լեզուի ու եկեղեցւոյ իշխանութեան
ներքեւ, հարկ էր ունենալ հայերէն գիր
ու դպրութիւն: Այդ աւելորդ ճնշումէն
մէկընդմիջտ ձերբազատելու համար
վրացիք եւ աղուանք, Մեսրոպ կը հոգայ
նաեւ անոնց այբուբենը՝ միացեալ զօրեղ
նական ստեղծելով ընդդէմ
պարսիկներու եւ ասորիներու:
Արեւմտեան Հայաստանի մէջ տիրող
լեզուն յունարէնն էր: Յոյները կը
ջանային իրենց գերիշխանութեան տակ

պահել Հայաստանի այդ մասը եւ Հայ եկեղեցին: Քաղաքական այս քաժանումը Հայաստանի երկու հատուածներու միջեւ պատճառ եղած էր որ Հայ եկեղեցին կորսնցներ իր ներքին միութիւնը եւ մնար կտրուած ու անջատ: Մաշտոց եւ իր համախոհ գործակիցները այս ահաւոր կացութիւնը նկատի ունենալով կը յանգին այն եզրակացութեան, որ միակ զէնքը որ կարելի է ազդեցիկօրէն գործածել բռնատէր ոսոխին դէմ՝ գիրն է ու դպրութիւնը:

Երկու ժողովրդահատուածները ի մի բերելու, զանոնք գիրով ու դպրութեամբ հայացնելու եւ քրիստոնէական գրականութեամբ ներշնչելու եւ առաջնորդելու համար խիստ կարիք կը զգացուէր կրթեալ ու նուիրեալ մշակի մը, որ դառնար լուսատու փարոս եւ ռահվիրայ՝ համայն հայ ժողովուրդին: Յանձին Մեծն Մաշտոցի, որ Տարօնի Հացեկաց գիւղէն էր, հայ ժողովուրդը ի վիճակի դարձաւ իր միտքը բանալու գիտութեան լոյսին, զայն մշակելու, զարգացնելու, ուճացնելու եւ ընթանալու լուսաւոր ճանապարհով:

Մասնաւորելով կարեւորութիւնը նման գիտակից ու անձնորի անհատի մը, Գուրգէն Սեւակ շատ գեղեցիկ կերպով կը գրէ. «Փոթորկալից ու օրհասական չորրորդ դարը պէտք է գտնէր ժամանակի բոլոր կնճռոտ հարցերի ելքը, պէտք է ծնէր մի այնպիսի համապարփակ հանճար, որը կարողանար մարմնաւորել ժողովրդի, հայրենիքի, պետութեան եւ եկեղեցու բոլոր հոգեւոր ուժերը, միաւորէր նրանց եւ դնէր նպատակասլաց անսայթափ հունի մէջ: Եւ նա ծնուեց՝ ժամանակի մեծագոյն մարդը, հայ հանճարի անկրկնելի դրսեւորումը՝ տարօնցի

Մեսրոպ Մաշտոցը»:

Մաշտոց զարգացած անձնաւորութիւն էր եւ յատկապէս՝ յունական դպրութեան քաջատեղեակ: Ան կը տիրապետէր կարգ մը լեզուներ, ինչպէս՝ յունարէն, ասորերէն, պարսկերէն, վրացերէն: Ղազար Փարպեցի իր մասին կը վկայէ հետեւեալը. «Ի տիս մանկութեան իւրոյ ուսեալ դպրութիւն զյոյն»: Իբրեւ քարտուղար եւ ապա իբրեւ զինուորական ծառայելէ ետք, Մեսրոպ «մերկանայր այնուհետեւ զիշխանակիր ցանկութիւնսն, եւ առեալ զխաչն պարծանաց՝ ելանէր զկնի ամենակեցոյց խաչելոյն»: Այնուհետեւ անոր առջեւ կը բացուի հոգեւոր ասպարէզ եւ կ'ուղարկուի Գողթն գաւառը եւ ապա Սիւնիք՝ քրիստոնէութիւն քարոզելու:

Ե. դարու մեծ իմաստասէր Եզնիկ Կողբացի շատ խոհեմօրէն կը գրէ. «Կարճամիտք ի փոքունց կ'ընկնուին: Մեսրոպ իբրեւ երկայնամիտ (իմա համբերատար) առաջնորդ, մտատանջութեանց ենթարկուեցաւ, ցմրուր ճաշակեց դառնութեան ու վշտի քաժակը, բայց երբեք չվհատեցաւ:

Կռապաշտութենէ դէպի քրիստոնէութիւն դարձի հրատապ հարց մը կար որ հարկ էր գլուխ հանել կարելի փութով: Մեսրոպի հիմնական դրդապատճառը գիրեր ստեղծելու՝ լուսաւորել էր հայոց աշխարհը Աւետարանի լոյսով եւ բարձրացնել անոր իմացական մակարդակը: Հայ գիրերու ու դպրութեան պակասի պատճառով, հայ մտղաշ սերունդի զաւակները իրենց հայեացքները կ'ուղղէին օտար ուսումնական կեդրոններու վրայ: Մեսրոպ «յարաժամ տրտմէր», կը գրէ Կորիւն, երբ կը տեսնէր որ որոշ երիտասարդներ իրենց ուսման համար կը դիմէին օտար՝

ասորական ու յունական դպրոցները:

Մեսրոպ Մաշտոց՝ *ակումիտ վարդապետը Հայկազեան ազգի, առաջինը եղաւ աղօթքով, ծումապահութեամբ ու տփնաշանութեամբ, հիմք դնելու հայ գրականութեան ու ծաղկման: Սուրբին կենսագիրը՝ Կորիւն, որ Մեսրոպի կրտսերագոյն աշակերտն էր, իր «Վարժ Մաշտոցի» աշխատութեան մէջ կը նկարագրէ թէ Մաշտոց ինչպիսի «սրտմական հոգով՝ պաշարեալ եւ թակարդապատեալ եւ անկեալ ի ծուփս խորհրդոց, եթէ որպիսի արդեօք ելս իրացն գտանիցէ», որ է ըսել՝ «տխուր հոգերով պաշարուած, թակարդուած եւ խորհուրդներու ծփանքին մէջ ինկած էր, թէ ինչպէս կրնար ելք մը գտնել այդ րանին»: Այս ճարահատ ելքը յոյժ կենսական էր, վասն զի հայ ազգը իր այդ կացութեամբ դատապարտուած էր ամլութեան ու ձուլման: Ահա այս պատճառով, ուսուցչապետն հայոց եռանդով ու խնադավառութեամբ փարած էր իր սիրելի գործին՝ գիրերու գիւտին՝ քաջ գիտակցելով որ հայ ազգային կեանքի գոյատեւումը անմիջականօրէն կապուած է բնիկ ու սեփական գիրերու գիւտին հետ:

Մեսրոպ Մաշտոցի հիմնական նպատակը հայ գիրերը ստեղծելու, կը կայանար քրիստոնէութիւնը հայ գիրքերով տարածելու եւ ամրացնելու մէջ: Հայապահպանումը՝ յաւերժական դպրութեան ճանապարհով եւ Հայաստանի երկու հատուածներու միասնութիւնը ամրացնելը, նուազ կարեւորութիւն չէր ընծայեր Մաշտոցին:

Ս. Ղ. Ղազարեան կը գրէ որ գիրը եթէ չըլլար, «չէր ստեղծուի

ժողովուրդների պատմութիւնը, չէր զարգանայ հասարակութեան գոյութեան ու առաջընթացի հիմնական գործիքը՝ լեզուն...: Մարդը գիտակցել է գրի անգերազանցելի ուժը եւ աշխատել է տիրապետել նրա գաղտնիքներին»:

Դարերու ընթացքին, հայ ժողովուրդը իր ինքնագոյութեան համար, դիմած է ամէն կարելի միջոցի. մերթ սուրը ձեռքին խիզախաբար կռուած ոսոխին դէմ, մերթ լծուած ծանր աշխատանքի՝ արօտավայրերը հերկելով, մշակելով, ծաղկեցնելով եւ մերթ ալ դիմած իր մշակոյթի հզօրացման: Հայոց գիրերը պիտի գային քրիստոնէական կրօնի հաստատման, ինչպէս նաեւ մաքառման՝ ընդդէմ հեթանոսութեան:

Կորիւնի յիշատակութենէն յայտնի կ'ըլլայ որ Մաշտոց գիրեր ստեղծեց նաեւ վրաց ու աֆղան ժողովուրդներուն համար: Հայկական գիրերը ստեղծուեցան Եդեսիոյ մէջ, իսկ վրացական գիրերը՝ Արեւելեան Հայաստանի մէջ: Բուն Աղուանք կը գտնուէր Կուր գետի ձախ ափին: Բենիամին երէցի օգնութեամբ, Մեսրոպ ստեղծեց Գարգարացիներու լեզուի համար գիրեր: Մանուկ Արեղեան կը գրէ. «Մաշտոցը, հանդէս է գալիս իբրեւ անսպառ եռանդի տէր, շնորհալի եւ ազդեցիկ տղամարդ, որ մտածում եւ հոգում է ամբողջ հայութեան, այլեւ հարեւան ժողովուրդների համար»: Այս ժրջան ու լուսամիտ եկեղեցականը իմաստութիւնը ունեցաւ Ե. դարու սկիզբը լուսաւորելու Հայոց Աշխարհը իմացական անշէջ լոյսով: Այս լոյսէն շող մըն ալ մեզի կը հասնի այդ փառաւոր դարէն, վասն զի գիրերու գիւտը լայն

*«Ակումիտ» յունարէն բառ է, որ կը նշանակէ արթուն, հսկող, անփութ, տփնող: Այս մակդիրը շնորհուած է Մ. Մաշտոցին Թէոդոս Փոփր Կայսրին կողմէ:

հնարաւորութիւն ընձեռեց հայ մտաւորական դասին զարկ տալու թարգմանական անվերջ աշխատանքին: Նուիրեալ մշակներու հոյլ մը թարգմանեց Աստուածաշունչը, կրօնական գիրքեր եւ այլ անթիւ գրական կոթողներ: Պարզապէս ապշեցուցիչ է այն աշխատանքը որ կատարուած է Ե. դարու սկիզբը՝ շնորհիւ հայ գիրքերու գիւտին:

Այբուբենով վերստին մկրտուեցաւ եւ քրիստոնէացաւ հայ ազգը ու օծուեցաւ դպրութեամբ: Չկայ ազգ առանց մշակոյթի: Հայ մարգարտեայ գիրքերը լիցաւորեցին ու քարեգարդեցին մեր գրական կեանքը, հարստացուցին մեր ինքնութիւնը, արդարացուցին մեր լինելութեան նպատակը աշխարհի վրայ եւ զմեզ դասեցին ի շարս քաղաքակիրթ ազգերուն:

Ազգերու ու լեզուներու պատմութենէն մեզի ծանօթ է որ կան լեզուներ որ չունին իրենց սեփական այբուբենը, հետեւաբար եւ՝ փոխառութեան ճանապարհով կը գործածեն արաբական կամ լատինական տառեր: Անտարակոյս, այդ օտար գիրքերը չեն համապատասխաներ տուեալ լեզուի հնչիւնաբանութեան եւ հարկադրաբար կը կիրարկեն յաւելանշումներ (Ֆր. *Signe diacritique*) կամ հնչիւնատարբերիչ նշաններ որպէս զի յստակօրէն կարենան արտաբերել բոլոր հնչիւններն ու հնչոյթները: Նոյնը պատահեցաւ նաեւ Մեսրոպ Մաշտոցին, երբ ոմն ասորի Դանիէլ Եպիսկոպոս իրեն մատուցեց «հայերէն» գիրքեր եւ Սուրբը փորձեց զանոնք որոշ ժամանակ մանուկներու վրայ, սակայն ի զուր, վասն զի այդ գիրքերը չէին համապատասխաներ հայ լեզուի հնչիւնաբանական օրէնքներուն եւ անբաւարար կը նկատուէին լրացներու լեզուական բոլոր պահանջները: Կորիւն

կը նշէ որ այդ նշանագիրքերը «ուրիշ դպրութիւններէ քաղուած եւ յարուցուած էին»: Ցաւօք սրտի, Կորիւն չի յայտնէր աւելին. չի նշեր թէ ո՞ր ազգի տառերն էին անոնք: Այդ պատճառով, քաղուած են թաղութիւններ կատարուած են հայագիտութեան մէջ անոնց ծագման պատկանելիութեան ուղղութեամբ, ինչպէս՝ սեմական, յունական, պարսկական եւն: Դանիէլեան գիրքերու ուսուցման ձախող փորձէն ետք, Երանելին դիմած է սեփական գիրքերու ստեղծման՝ սերտելով զանազան լեզուներու այբուբեններ: Մաշտոց վստահաբար ուսումնասիրեց տարբեր ազգերու գիրքերը եւ ստուգեց անոնց հնչիւնական համապատասխանութիւնը հայոց լեզուի հետ: Այս ամբողջը քարեխղճօրէն ու քծախնդրօրէն կատարել է ետք, յանգեցաւ այն ճիշդ եզրակացութեան, որ հայերէնը կարիք ունի իր սեփական գիրքերուն, որպէս զի ճշդագոյն կարենայ արտայայտել բոլոր առանձնայատկութիւնները:

Մէկընդմիջտ յստակ պէտք է ըլլայ որ Մաշտոց չէ ստեղծած աւելորդ գիրքեր: Մեսրոպ որդեգրած է «մէկ հնչիւնին՝ մէկ գիր, մէկ գիրին՝ մէկ հնչիւն» սկզբունքը: Իւրաքանչիւր գիրի եւ հնչիւնի միջեւ եղած է կատարեալ համապատասխանութիւն: Արեւելահայերէնի ներկայ եռահնչիւն համակարգը (բ,պ,փ/գ,կ,ֆ/դ,թ,տ/ծ,ձ,ց/չ,ջ,ն) ճշգրիտօրէն ու լիովին կը համապատասխանէ Ե. դարու գրաբարի հնչիւնական համակարգին, որտեղ կը գտնենք հարազատ արտացոլում մեսրոպաստեղծ գիրքերու հնչիւններուն: Այբուբեն ստեղծելու նախապայմանը կը կայանայ տուեալ լեզուի բովանդակ հնչիւններու եւ հնչոյթներու մանրագնին սերտողութեան ու ֆննդութեան մէջ: Մեծահանճար Մաշտոց այդ էր որ կատարեց

յաջողապէս: Անոր քծախնդիր հոգատարութիւնը եւ հմտութիւնը մեծ դեր խաղցաւ գիրքերու գիտին մէջ:

Մեսրոպ Մաշտոց եղաւ նաեւ դասական հայերէնի ուղղագրական կանոններու հիմնադիրը: Ան առաջնորդուեցաւ լեզուի հնչիւնական սկզբունքով: Ի պատիւ հայոց առաջին լեզուաբանին՝ Մեսրոպ Մաշտոցին, հայ գիրքը եւ ուղղագրութիւնը կոչուեցան՝ Մեսրոպեան գիրքը կամ այբուբէն եւ Մեսրոպեան ուղղագրութիւն:

Մեսրոպեան կամ Դասական ուղղագրութիւնը Հայաստանի Խորհրդանագումէն կրեց մեծ փոփոխութիւններ: Յայտնի է որ 1922 թուին, պաշտօնապէս ընդունուեցաւ Մանուկ Աբեղեանի մշակած ուղղագրական նոր կանոնները: Այդ լեզուական-ուղղագրական «բարեփոխութիւնները» աղմատեցին լեզուն ու խաթարեցին անոր իսկական ու հարազատ պատկերը: 1939 թուին, վերանայման ենթարկուեցան որոշ օրէնքներ ու վերականգնուեցան որոշ գիրքեր: Միով բանիւ, պատասխանատու անձնաւորութիւններ գործեցին անպատասխանատու արարքներ, որոնց վնասները ցարդ կը կրենք մամէնքս: Այդ հիմնական, կամայական ու անբխիժ փոփոխութեանց բացարձակապէս չհետեւեցաւ արեւմտահայը: Ան հաւատարիմ մնաց բուն Մեսրոպեան ուղղագրութեան:

Հայ գիրքերու գիւտի կատարելիութեան անդրադառնալով Ֆրանսացի մեծ լեզուաբան ու հայագէտ՝ Անթուան Մէյէ, կը գրէ. «Հայ հնչարանութեան հնչիւններէն իւրաքանչիւրը յատուկ նշանով մը արձանագրուած է, եւ սիստեմը այնքան լաւ հաստատուած է, որ հայ ազգին հայթայթած է հնչարանութեան վերջնական արտայայտութիւն մը, որ

պահպանուած է մինչեւ այսօր անփոփոխ, առանց բարելաման կարիք ունենալու, վասն զի սկիզբէն իսկ ան կատարեալ էր»:

Գիրքերու գիւտը հայ ազգի համար եղաւ խիստ անկիւնադարձային: Հայը ինքզինք գտաւ զարգացման երկար ուղիի վրայ ուրկէ հաւատարմօրէն ընթացաւ անվերջ դարեր: Հայ գիրքերու գիւտը եզակի երեւոյթ է հայ իրականութենէն ներս. ան մեզի տուաւ հարազատ ինքնութիւն, իւրայատուկ մտածելածն ու գործելակերպ, ինչպէս նաեւ՝ ինքնուրոյն հոգեբանութիւն ու նրբազգացողութիւն: Գիրն է որ կը մշակէ ու կը պայծառակերպէ ողջ ազգը: Ինքնայատուկ գրի ու գրականութեան միջոցաւ ազգեր կ'արտայայտեն իրենց մտածումները, խոհերը, հոգեկան ապրումները, յոյզերը, տենչերը, իղծերը, պահանջները, երազները: Մեծն Մեսրոպ յոյժ զգաց կարեւորութիւնը գրի ստեղծման եւ այդ պատճառով չյուսահատեցաւ եւ չվհատեցաւ ի դիմաց քիւրաւոր խոչընդոտներու: Գուրգէն Սեւակ պիտի ըսէր, Մեսրոպ Մաշտոց «գիւնեց ժողովրդին ազգային գրի ու դպրութեան անխորտակ վահանով»: Բազում դարերու զօրեղ հոսանքներուն դիմաց հայ գիրը եղաւ հայուն գրահը, պաշտպանը, «անխորտակ վահանը»:

Հայ գիրն ու գրականութիւնը առաջին հերթին կը ներթափանցէ Մաշտոցի կողմէ հաստատուած Գողթնի ու Սիւնիքի վանքերուն մէջ, ուր կը սկսի մայրենի լեզուի դասընթացքը հայ հարազատ գիրքերով: Հայ գիրքերու մուտքով ի վերջոյ կը վտարուին յունարէնն ու ասորերէնը եւ հայ դպրութիւնը կը սկսի հասակ առնել ու ծաղկիլ: Գրի անհրաժեշտութիւնը ամէնէն շատ զգալի էր վանականին համար, որովհետեւ ան

կը զրադէր գրագիտութեամբ ու թարգմանական աշխատանքով, իսկ եկեղեցին կարիք կը զգար հայ գիրին որովհետեւ ժողովուրդը չէր հասկնար օտար լեզուով կարդացուած աղօթքները եւ կատարուած արարողութիւնները: Անդրադառնալով այս կարեւոր երեւոյթին Մանուկ Աբեղեան կը գրէ. «Վանքերն ազգայնանում են եւ դառնում են հայկական դպրոցներ, ուր պատրաստում էին հայերէն լեզուով գրագէտներ ու քարոզիչներ եւ գրիչներ, այսինքն արտագրողներ»: Այսպիսով, կը հայանան վանքեր, դպրոցներ, մատենաներ: Նոր սերունդը կը դաստիարակուի հայկական ոգիով: Նոր տարագ ու իմաստ կը զգենու հայեցի կրթութիւն հասկացողութիւնը:

Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդեան 1600 ամեակի առիթով, Վիքթօր Համբարձումեան անդրադառնալով Սուրբին մատուցած անգնահատելի ծառայութեան, ըսած է. «Մեր մշակոյթի պատմութիւնը տուել է բազմաթիւ կարկառուն դէմքեր, սակայն բոլոր այդ գործիչներից հայ ժողովուրդը ամէնից շատ պարտական է Տարօն գաւառի Հացեկաց գիւղի գեղջուկ Վարդանի որդի Մաշտոցին: Այն աշխատանքը, այն չարչարանքները, որ, ինչպէս ասում է աւանդութիւնը, կրել է նա իր մեծ գիւտի համար՝ յիրաւի տիտանական են: Նրա գիւտը հսկայական դեր խաղաց մեր ժողովուրդի միասնութեան, ինքնուրոյնութեան պահպանման համար»:

Հարիւր տարի առաջ, արեւմտահայ փայլուն գրագէտ՝ Գրիգոր Զօհրապ, իր մէկ ճառին մէջ խօսելով հայ գրի գերազանցութեան մասին, կը նշէ հետեւեալը. «1500 տարի ետքը այսօր մեր այբուբէնը ունի պակասութիւն չի կրեր: Եթէ բոլոր օտար լեզուները

արտասանելու մէջ հեշտութիւն ունինք, առիկա մեր այբուբէնին նոխտութեան կը պարտինք... Մեր եկեղեցին տառերու գիւտը ընողները սուրբերու կարգը անցուց: Ի՞նչ է սրբութիւնը: Միթէ եկեղեցիներու եւ վանքերու մէջ առանձնանալ, ծով՝ պահել, ոչ ոքի չարութիւն չընել, կը բաւե՞ն սրբութեան համար: Ոչ: Սրբութիւնը ան է որ մարդ ուրիշներուն ցաւերը կ'ամոքէ եւ իր անձը մոռանալով անոնց համար կ'աշխատի»: Մաշտոց սրբացաւ իր անձուրաց ծառայութեամբ՝ հայ ազգին օգնութեան փութալով նակատագրական պահի մը:

Հասկնալի պատճառներով, տասնեակ տարիներով «Թարգմանչաց Օր»ը կը տօնախմբուէր հայ եկեղեցւոյ կողմէ միայն: Հայոց եկեղեցին երբեք մոռացութեան չյանձնեց Մեսրոպ Մաշտոցի պանծալի յիշատակը, այլ դարեր շարունակ յարգեց ու պատուեց զայն իբրեւ հայ դպրութեան հիմնադիր, ջատագով ու ախոյեան:

Ս. Մեսրոպ ու Ս. Սահակ, կը գրէ Jean Balard, «փրկած են հայ գիրքը անիշխանութենէ ու մոռացումէ: Իրենց ժողովուրդին տուած են գիրը, իր յաւերժութիւնը դարբնող գէնքը: Ան կը փոխարինէ բառերու «ասեղնագործութիւնը» մտածուած, կշռուած երկաթագիր վկայութեամբ մը, մնայուն եւ անհերքելի, որ գրուած մտածումն է... Հայութեան ամէնէն պանծալի այս երկու զաւակները՝ Ս. Մեսրոպ եւ Ս. Սահակ ապահովեցին յաւերժութիւնը հայ հանճարին, ճառագայթումը հայկական մշակոյթին՝ մինչեւ մեր օրերը»:

Մինչեւ մեր օրերը ապահովուած ու արդ մեզի փոխանցուած գիրն ու գրականութիւնը, կը յանձնուին մեր հոգատարութեան: Արտասահմանի այս

դժնդակ, աննպաստ ու աններող պայմաններուն մէջ, հայ բեկորին կը վստահուի գրական, մտաւորական ասպարէզը, որ ինք շարունակէ իւրովսանն շէնցնել այդ իմացական ածուն քաղմագան ստեղծագործութիւններով: Ժամանակը լոկ ցոյց պիտի տայ թէ ինչքան գործունէութիւն ծաւալած ենք ու յաջողութիւն արձանագրած: Մինչ այդ, սակայն, հայը կը ջանայ իր համեստ լուման ընծայարբերել մեր մշակոյթի հարուստ գանձարանին: Մեծ գրագէտ Շահան Շահնուր՝ Պր. Գրիգոր Քէօսէեանին ուղղած 1974 թուակիր մէկ նամակին մէջ կը գրէ. «Սփիւռփահայը բնաւ տրամադիր չէ վերջ դնելու իր ստեղծագործական եիգին: Արդիւնքը համեստ է, քայց ան մերն է, եւ պէտք է որ մենք հպարտ ըլլանք մեր պտղաստանին հունձով: Այդ հունձը ձեռք բերուած է քրտինքով, արցունքով եւ արիւնով: Սփիւռփահայ գիրքի մը

400 տպաքանակը այնքան նուիրական է, որքան երեսանի 40 հազարը»:

Հայոց դարաւոր պատմութեան մէջ երեք պանծալի անուններ միշտ կապուած պիտի մնան հայ գիրքերու ստեղծման ու հայ դպրութեան սկզբնաւորման հետ. անոնք են՝ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց, Ս. Սահակ Պարթեւ եւ Վռամշապուհ թագաւոր:

Մաշտոց՝ երիցս մեծ վարդապետը հայ դպրութեան, անվերջ դարերու մտքի սրբազան առաքեալը, լուսաւորիչը, ուսուցիչը, քարոզիչը, հասարակական գործիչը, իր ստեղծագործական հանճարով, իր ջերմ շունչով ու պատկառելի շուքով, պիտի տողանցէ դարեր շարունակ: Պիտի անցնին դարեր ու հայ ազգը անմահ, երախտագիտութեամբ պիտի յիշէ այս անխոնջ ու նուիրեալ մշակին անունը:

ԶԵՆՈՐ ՔԷՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ